

1990 – משפט גבעתי ב'

מאת: סגן גיא פלד, היועץ המשפטי למרכז תעסוקת עובדי צה"ל, מחלקת הייעוץ והחקיקה

בשנת 1989 הוגש לבית-דין צבאי כתב אישום המייחס עבירה של חבלה בכוונה מחמירה לארבעה חיילי צה"ל במילואים. בכתב האישום נטען שהארבעה נקטו אלימות קשה נגד שני עצורים פלסטינים שנחשדו בהשתתפות בהתפרעויות ובהפרות סדר אלימות במחנה הפליטים בורייג' שברצועת עזה. כתב האישום וההליך המשפטי שהתנהל והסתיים בהרשעה בחודש אוקטובר 1990 היוו צומת דרכים עבור מערכת המשפט הצבאית.

רקע עובדתי

ביום 7 בפברואר 1988, התרחשו במחנה הפליטים בורייג' שברצועת עזה הפרות סדר אלימות, במהלכן הושלכו אבנים לעבר כוחות הצבא. בשעה 16:00 לערך, כוח מסיוור רכוב של לוחמים בפלוגה המסייעת של גדוד רותם בחטיבת גבעתי נכנס לביתו של חשוד בהתפרעות, בניסיון לעצור אותו ואת בן דודו. לאחר דקות אחדות שבהן התנהלו עימותים פיזיים בין החיילים לבין יושבי הבית, יצאו החיילים מן הבית יחד עם שני העצורים, כשהם כבולים באזיקים.

לאחר מכן הועלו שני העצורים על גיפ צבאי והוסעו ל חורשה סמוכה. במהלך הנסיעה לחורשה הכו החיילים את העצורים, בין היתר באמצעות אלות, בפני עוברי אורח, בתור "דוגמה מרתיעה", למי שישתתף בהפרות סדר אלימות. לאחר שהגיע הגיפ הצבאי לחורשה הסמוכה, הורידו החיילים את העצורים מן הגיפ, ושם המשיכו להכותם, בעוד שמפקד מחלקה מהפלוגה המסייעת פיקח על המעשים. בעקבות מעשי אלימות אלו נחבל אחד העצורים חבלות אנושות, ומותו נקבע בו ביום.

בעקבות הפרשה הגישה התביעה הצבאית כתב אישום נגד ארבעת החיילים המעורבים באירוע, מפקד הגדוד, מפקד מחלקה בפלוגה המסייעת בגדוד, ושניים מחיילי הפלוגה. כתב האישום ייחס לנאשמים עבירה של חבלה בכוונה מחמירה.

על פי כתב האישום, מפקד הגדוד הורה לפקודיו, ובהם הנאשמים, "לעצור חשודים בהתפרעויות, להרחיקם ממקום המעצר על מנת שלא לגרום למהומה, להכותם באלות בידיהם וברגליהם במטרה לשבור את הגפיים ולשחרר את העצורים... וכל זאת במקום להביאם למתקן הכליאה לאחר המעצר".

כל הנאשמים כפרו באשמה שיוחסה להם.

קישור לאסופת תצלומים מהדיונים בבית הדין הצבאי (צילום: רוני שיצר, מאיר פרטוש; יד-יערי)

ההליך המשפטי

בקשת הנאשמים לפסילת אב בית הדין

במהלך הדיונים בבית הדין הצבאי ולאחר תחילת שמיעת הראיות, סנגוריהם של שלושה מתוך ארבעת הנאשמים ביקשו מאב בית הדין, אל"ם ד"ר עמנואל גרוס, לפסול את עצמו מלדון במשפט, מכיוון שבפסק הדין במשפט "גבעתי א'", שבו הועמדו ארבעה חיילים לדין בעבירות דומות, הביע השופט גרוס דעות חד-משמעיות.

לאחר ששקל את טענות הנאשמים, החליט השופט גרוס שלא לפסול את עצמו. על החלטתו הוגש ערעור לבית הדין הצבאי לערעורים, וזה נדחה בטענה כי בקשת הפסילה הייתה צריכה להיות מוגשת בעת הקראת כתב האישום, ולא בשלב ניהול ההוכחות. יחד עם זאת, בהחלטתו המליץ בית הדין הצבאי לערעורים לשופט גרוס לפסול את עצמו. השופט אל"ם גרוס לא קיבל את ההמלצה.

דחיית הערעור הובילה להגשת עתירה לבג"ץ. בית המשפט העליון קיבל את העתירה, וקבע כי בית הדין הצבאי לערעורים ישוב וידון בהחלטתו הקודמת, היות שנפלה בהחלטה טעות עובדתית, שכן בעת הקראת כתב האישום במשפט "גבעתי ב'", טרם ניתנה הכרעת הדין במשפט בתיק "גבעתי א'", ולכן הנאשמים לא יכלו לבקש את פסילת השופט באותה עת.

לבסוף, בית הדין הצבאי לערעורים קיבל את עתירתם של הסנגורים, ופסל את השופט גרוס מלכהן כשופט בהליך. את מקומו של השופט גרוס מילא אב בית הדין הצבאי במחוז פיקוד המרכז – אל"ם יורם צלקובניק.

לאחר מינויו, זימן צלקובניק את הצדדים לפגישה בבית הדין הצבאי ביפו, על מנת לקבוע את סדרי המשפט, ולדון בשאלה אם ראוי לנהל את הליך ההוכחות מחדש. בסופו של יום, באופן חריג, החליט צלקובניק כי הליך שמיעת הראיות יחל מחדש.

טענת הנאשמים - הוראות השימוש בכוח הגיעו מהפיקוד הבכיר

סניגור במשפט גבעתי ב': מפקד האוגדה תת-אלוף אור הורה להכות - והוא משקר

כותרת מעיתון "מעריב", יום שלישי, 3 ביולי 1990

הנאשמים טענו להגנתם, כי הוראות השימוש בכוח ניתנו ממפקד החטיבה, אל"ם אפי איתם, ומאלוף פיקוד הדרום יצחק מרדכי. לאחר שסקר באריכות את התפתחות הוראות השימוש

בכוח כפי שניתנו על ידי הפיקוד הבכיר, קבע בית הדין כי גם אם הכוונה שהייתה ביסוד הוראת הפיקוד הבכיר הייתה לעשיית שימוש לגיטימי בכוח, בלבד, הרי שזו נשחקה ועורפלה בתהליך ירידתה במורד הסולם הפיקודי. כלומר, עד למימוש הפקודה בפועל על ידי המפקדים בשטח, היא עוותה ופורשה כך שהורתה להפעיל אלימות כלפי מתפרעים. מעבר לכך, בית הדין קבע, כי ניתן להניח שגורמי הפיקוד הבכיר היו מודעים, או לכל הפחות היו אמורים להיות מודעים, לשחיקת הכוונה המקורית, ולא עשו דבר.

אל"מים למען אלוף מרדכי

אחת מהעדויות שתמכה בטענת הנאשמים בנוגע לדרג הבכיר, ובעיקר בנוגע לאלוף יצחק מרדכי, הייתה עדותו של קצין בכיר, אל"ם יעקב עמר. עמר טען, כי יצחק מרדכי ידע על היישום השגוי של הוראות השימוש בכוח, והעלים מכך עין. בעקבות עדותו של עמר, ניצבו לצדו של מרדכי עשרה אל"מים, אשר טענו כי עדותו של עמר היא עלילה זדונית, ונועדה כדי לסגור חשבון אישי בין השניים. הרמטכ"ל דאז, רא"ל דן שומרון, טען כי הוא רואה בחומרה את צעדיהם של עשרת אלופי המשנה, וביקש ממפקדיהם להעיר להם על כך.

השלכות פסק הדין על הפיקוד הבכיר של צה"ל

כותרת נוספת מעיתון "מעריב", יום ראשון, 14 באוקטובר 1990

השופטים נתנו את פסק דינם בחודש אוקטובר 1990. היה זה פסק דין עקרוני, בו הורשעו ארבעת החיילים בגרימת חבלה בכוונה מחמירה. בנוסף, בפסק הדין הועלו טענות וחשדות בקשר למודעותו האפשרית של הפיקוד הבכיר בצה"ל, ובכלל זה של אלוף הפיקוד יצחק מרדכי, לשימוש באלימות לא מוצדקת על ידי הכוחות המבצעיים.

חשיבות הפרשה

בעקבות פסק הדין, שקל הפצ"ר שקל לפתוח בחקירה כנגד אל"ם אפי איתם, מח"ט גבעתי, כנגד אלוף יצחק מרדכי, מפקד פיקוד הדרום ואף כנגד דרגים גבוהים יותר, בהם הרמטכ"ל דן שומרון, ולהמליץ ליועץ המשפטי לממשלה לעשות כן בנוגע לשר הביטחון יצחק רבין. הפצ"ר אף פנה לחלקם, על מנת לקבל את תגובתם לקביעותיו החמורות של בית הדין. בסופו של דבר, החליט הפצ"ר להורות על קיום הליך של נזיפה פיקודית נגד אל"ם איתם. לא נפתחו חקירות כנגד הדרגים הבכירים יותר.

משפט גבעתי ב' שיקף כשל בתהליכי הפעלת בכוח בצה"ל. בהליך ההוכחות ובפסק הדין התגלו עובדות מטרידות בנוגע להוראות השימוש בכוח בצה"ל ובקשר לאופן המרחיב שבו הדרג המבצעי פירש אותן הוראות. הפרשה העמידה את הפרקליטות הצבאית בעין הסערה, ואילצה את היחידה להתמודד עם ביקורת ציבורית קשה.

מדוע בחרתי בנושא?

כקצין צעיר בפרקליטות הצבאית, אני ער לשיח הציבורי הנרחב בקשר למקומה של הפרקליטות הצבאית בכלל, ולתפקיד הפרקליט הצבאי הראשי בפרט, באירועים דומים לאלו אשר בגינם התנהל משפט גבעתי ב'.

ייתכן, שהביקורת הציבורית היא מנת חלקו הקבועה של מערך אכיפת הדין בצה"ל; יש הסבורים, כי צעדי האכיפה עלולים לפגוע בצבא, במורל החיילים. לכך ניתנו תשובות כבר בימים מוקדמים יותר בציבוריות הישראלית, למשל בשירו של המשורר נתן אלתרמן מחודש אוקטובר 1958, "הדין וסביביו", שפורסם בקשר לפרשת כפר-קאסם, כ-32 שנים לפני פסק הדין בפרשת גבעתי ב'.

בשיר, אלתרמן הזכיר את הטענות כנגד אכיפת הדין:

ואמרים כי עשוי פסק־הדין לערער
את מורל הצבא. — כי מתוך נמוקיו
מסתבר שצריך החיל להרהר
אחרי תקיפת הפקדות צורקצו.

וזו הייתה תשובתו:

קמו כן, לא קדאי לה להשש לערעור
המורל. כי מורל הרוואה סקנה
בפסק־דין המקנה פשעי רצח ברור
הוא מורל שערער כבר ללא תקנה.

אני סבור שפסק הדין והתנהלות הפרקליטות הצבאית במהלך ניהול התיק ולאחריו, מלמדים רבות על מורשת הפרקליטות הצבאית, כיחידה שעמדה לאורך כל שנותיה, ללא מורא ובאופן נחרץ, על עיקרון שלטון החוק – הכל כך שצה"ל יממש את מטרותיו המבצעיות, בד בבד עם מחויבות לשמור על הוראות הדין ועל ערך טוהר הנשק.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- דר/93/89 התובע הצבאי נ' רס"ן איציק לויט ואח' (לא פורסם).
- בג"ץ 852/89 רס"ן (מיל') יצחק לויט נ' נשיא בית הדין הצבאי לערעורים (פורסם בנבו, 17.10.89).
- "מי שהיה מפקד גבעתי בעזה הורה לשבור למתפרעים את העצמות" (מעריב, יום שני, 1 בדצמבר 1989)
- "אל"מ גרוס נפסל – לא ישפוט נאשמי גבעתי ב'" (מעריב, יום רביעי, 25 באוקטובר 1989)
- "הרמטכ"ל נגד פעילות אל"מים למען אלוף מרדכי" (מעריב, יום שני, 9 ביולי, 1990)
- "הפצ"ר זועם: מרדכי לא מגיב על ההאשמות נגדו" (מעריב, יום ראשון, 13 בינואר 1991)